

Samozřejmost založená na důkazech

„Druhá věda“ Malcolma Gladwella

FRANTIŠEK
HOUDEK

Malcolm Gladwell (*1963), původním vzděláním historik, je prominentní americký žurnalista, nositel několika prestižních cen. O jeho takřka všední práci napovídá zmínka v *Respektu* z loňského září: „Když Malcolm Gladwell z týdeníku *The New Yorker* psal profil finančníka Jimmyho Caineho, který šéfoval zkrachovalé investiční bance Bear Stearns, byl naprosto šokován mírou sebevědomí a arogance, jakou jeden z viníků současné recese vykazuje až do dnešních dní...“

Všechny čtyři Gladwellovy zatím vydané knihy se v USA staly bestsellery. Pokuším se představit zde první tři, které vyšly česky.

Velká skupina studentů se zúčastnila studie údajně pro výrobce sluchátek. Měli otestovat, jak sluchátka fungují, když se posluchač pohybuje – tančí nebo hýbá hlavou. Po sérii písniček respondenti vyslechli ještě rozhlasový komentář o tom, že školné na jejich škole by se mělo zvýšit ze stávajících 587 dolarů na 750. Třetina z nich měla při poslechu komentáře důrazně kývat hlavou nahoru a dolů, další třetina měla vrtět hlavou ze strany na stranu a skupina poslední, kontrolní, neměla dělat pohyby žádné. Potom dostali dotazník zaměřený na kvalitu hudby a vliv pohybů na poslech. V závěru se skrývala otázka na to, co vědce zajímalo doopravdy: „Jaká by podle vás měla být průměrná výše školného za jeden rok vysokoškolského vzdělání?“

Výsledek badatele ohromil. Na studenty, kteří hlavou nehýbali, neměl komentář žádný vliv; průměrná výše školného činila 582 dolarů čili víceméně současná výše. Ti, kteří vrtěli hlavou, se zvýšením naprosto nesouhlasili – i když „pouze“ testovali kvalitu sluchátek. Chtěli, aby školné kleslo v průměru na 467 dolarů. A ti, kdo přikyvovali, považovali komentář za velmi přesvědčivý a chtěli, aby se školné zvýšilo v průměru na 646 dolarů. Prosté kývání hlavou, prováděné ze zcela jiného důvodu, stačilo k tomu, aby se přiklonili k názoru, který by je stál peníze!

Tohle je jen jeden z několika zajímavých výsledků, které nabízí kniha *Bod zlomu* (s podtitulem *O malých příčinách s velkými následky*). Patrně nejznámějším příkladem z *Bodu zlomu* je **teorie rozbitých oken**, kterou si lze vygooglovat i česky.

Oč v knize jde? Začneme nepřímou: Na podzim večer co večer klesá teplota na denní minimum. Postupně projde interval od řek-

něme patnácti stupňů téměř k nule – a v noci pořád docela obyčejně prší. Až jednou – stačí pár desetinek stupně – začne padat sníh. Při 0 °C nastane z hlediska skupenství vody „bod zlomu“.

Z přírody známe bezpočet „zlomů“. Jenže ony existují i ve společnosti. Tam souvisí především s procesy přenosu a šíření informací. Vezměme si třeba vliv příslušníků různých vysoce kvalifikovaných povolání (ve sčítání lidu definovaných jako „osoby vysokého statutu“) na život teenagerů v určité (americké) městské čtvrti. Pokud v ní žije mezi 40 a 5 procenty těchto lidských vzorů, udržuje se jen malý rozdíl v ukazatelích, jako je míra těhotenství mladistvých nebo podíl těch, kteří nedokončí školní docházku. Ale když jejich počet klesne z 5,6 na 3,4 % (o pouhé 2,2 %), počet černošských dětí, které nedokončí školu, se více než zdvojnásobí. Počet těhotenství nezletilých dívek, jinak téměř stálý, se v tomto bodu téměř zdvojnásobí – přestože bychom spíše očekávali, že nárůst sociálních problémů probíhá víceméně rovnoměrně.

Bod zlomu popisuje několik takových zvrátů (po americkém způsobu zhusta spojených

Ing. František Houdek (*1950) vystudoval Vysokou školu chemicko-technologickou v Praze. V letech 1976–1982 působil v Ústavu jaderného výzkumu v Řeži u Prahy. Nyní je publicistou na volné noze. Je spoluautorem knih *Objev a vynálezy tisíciletí* (s Janem Tůmou), *Čeští vědci v exilu* (s Libuší Koubskou a Karlem Pacnerem), *Jak léčit nemoc šílené medicíny – aneb Hippokratova noční můra* (s Janem Hnízdilem a Jiřím Šavlíkem; Vesmír 88, 205, 2009/3).

Malcolm Gladwell (*1963)

s příčinou komerčního úspěchu či neúspěchu), avšak jeho hlavní poselství zní: proces zlomu ve společnosti je nejen poznatelný, ale i **ovlivnitelný**. Utkvěly mi v paměti ještě dvě krátké informace: *V reklamní branži platí pravidlo, že reklamu musí člověk vidět (v průměru) alespoň šestkrát, aby si ji zapamatoval (s. 83) a pro dítě je lepší vyrůstat v dobré čtvrti a problémové rodině než v problémové čtvrti a dobré rodině (s. 146).*

Kniha **Mžik** (*Jak myslet bez přemýšlení*) zase staví na faktu, že **adaptivní nevědomí jako obrovský počítač tiše a mimo naši vůli zpracovává množství dat, která potřebujeme k tomu, abychom jako lidské bytosti mohli fungovat i automaticky, a že mysl pracuje neefektivněji tak, že značné množství sofistikovaného myšlení svěruje nevědomí, podobně jako je moderní letadlo schopné letět na autopilota s minimálními či žádnými zásahy „vědomého“ pilota (s. 16–17).** A zase: Důležité je, že bleskové soudy a první dojmy, tedy plody adaptivního nevědomí, **lze kultivovat a ovládat** (o tom by mohli vyprávět všichni dobří lékaři-diagnostici). V knize se kupříkladu dozvíme (vše ovšem platí pouze pro důkladně proškolené odborníky!), že z třiminutového rozhovoru manželů lze s vysokou pravděpodobností usoudit, zdali spolu budou i za 15 let; že lze poměrně jednoduše zvýšit pravděpodobnost správné diagnózy srdečního infarktu; že z nuancí naší mimiky lze do detailů vyčíst hnutí naší mysli a naopak – mimikou své emoce zpětně ovlivnit... Podrobněji zde uvedu ukázkou z oblasti, která začíná být aktuální i u nás: Riziko žaloby na lékaře souvisí jen velice málo s tím, kolika se lékař dopustí chyb. Analýzy soudních procesů ukazují, že existují velmi zdatní lékaři, na které míří mnoho žalob, a naopak lékaři často chybující, které nikdo nikdy nežaloval... Pacienti totiž, říká Gladwell, nepodávají žaloby, protože utrpěli špatnou lékařskou péči. Pacienti žalují proto, že utrpěli špatnou lékařskou péči a stalo se jim ještě **něco jiného**. Co je to „něco jiného“? **Chování a jednání lékaře**. V žalobách se neustále opakují tvrzení pacientů, že na ně lékař spěchal, že je ignoroval, že s nimi špatně zacházel. Právnička specializovaná na lékařské žaloby v knize říká. *Lidé nežalují lékaře, které mají rádi. Za celá ta léta, co se pohybuji v tomto oboru, se mi nikdy nestalo, aby ke mně přišel potenciální klient a řekl: „Ten doktor se mi opravdu zamlouvá, mám z toho hrozný pocit, ale chci ho žalovat.“* A pokud se ukázalo, že vinen není specialista, jak se klient domníval, nýbrž jeho praktická lékařka, klient většinou reagoval slovy: *To je mi jedno, co udělala. Mám ji rád a nehodlám ji žalovat (s. 41).*

Až potud nic nového (jakkoli mnozí naši lékaři jako by tento prostý akt ignorovali). Jenže: Z analýz stovek rozhovorů s pacienty, a to jak lékařů nikdy nežalovaných, tak lékařů žalovaných nejméně dvakrát, američtí psychologové pomocí speciálního postupu vyextrahovali několik ukazatelů (třeba věrost či dominanci v hlasu) a podle nich dokázali i z krátkých úryvků (navíc demodulovaných tak, že ani nebylo rozumět, o čem v nich je řeč) přesně určit, který z lékařů patří do první (nežalovaných), a který do druhé sku-

piny (žalovaných). Co asi na tuhle predikční schopnost říkají lékařské pojišťovny?

Jiná analýza zase prokázala, že lékaři, kteří nebyli nikdy žalováni, strávili s každým pacientem v průměru o tři minuty času více než ti, kteří žalováni byli (18,3 minuty oproti 15). Častěji vyslovovali orientující sdělení typu „nejdřív vás vyšetřím a pak si o problému promluvíme“ nebo „budete mít čas se mě ptát“ – což umožňuje pacientům udělat si představu o tom, čeho se má při návštěvě dosáhnout a kdy by se měli ptát. Častěji aktivně naslouchali, což se projevovalo poznámkami typu „jen mi o tom povězte víc“, častěji se při návštěvě pacientů smáli a vtipkovali. Zajímavé je, že v množství ani kvalitě informací, které pacientům poskytli, nebyl rozdíl. Ten spočíval výhradně v tom, **jak s pacienty mluvili**.

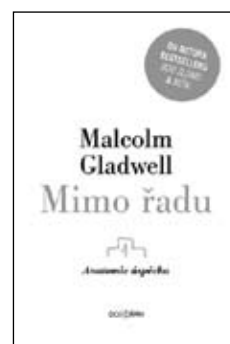
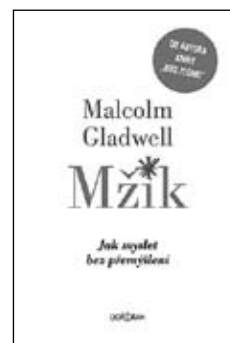
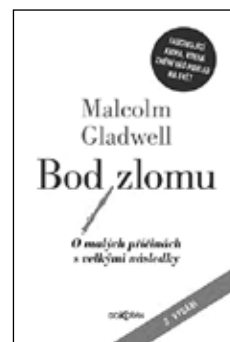
Poslední u nás dosud vyšedší „gladwell“ se jmenuje **Mimo řadu** (*Anatomie úspěchu*). Mně osobně přišel nejzajímavější. Stačí si přečíst názvy kapitol, například *Pravidlo 10 000 hodin*, *Trable s génii*, *Etnická teorie leteckých neštěstí* nebo *Rýžová pole a testy z matematiky*.

Tak třeba **géniové**. V roce 1921 americký psycholog Lewis Terman začal systematicky studovat hyperinteligenci. Z IQ testů 250 000 dětí ze základních a středních škol vybral 1470 s IQ nad 140. Tuto skupinu geniálních nazval termity. Terman věřil, že z nich povstanou *tahouni vědeckého pokroku, umění, politiky, vzdělání a všeobecného společenského blaha* (s. 65). Zkrátka stanou se elitou.

Když termity dospěli, Terman si prošel záznamy 730 svých svěřenců (ostatní se mu ztratili z dohledu?). Horních 20 % (ve svých oborech vynikající jedince) zařadil do nejúspěšnější skupiny A, prostředních 60 % (ti si vedli „uspokojivě“) do B, zbylou pětinu do C – ti využili svých výjimečných duševních schopností jen minimálně, *pracovali na poště či v knihkupectvích, nebo se jen váleli doma na gauči* (s. 95). Tady si neodpustím poněkud neamerickou poznámku: Copak úspěch se musí vždycky pojit se společenským postavením? Nemůže fakt, že člověk vědomě rezignuje na přílišný sociální šplh a s ním spojený výprodej sebe sama, naopak představovat znak inteligence a integrity? Nemůže se cítit úspěšně i člověk užitečně žijící „pouze“ uprostřed své pospolitosti?

Nakonec Terman objevil mezi Áčky a Cěčky jediný společný rozdíl – v rodinném zázemí.

„Termanův omyl“ přivedl jeho pokračovatele k překvapivým zjištěním. Hodnota IQ od určité vysoké hodnoty (kritické meze – zhruba od 120 bodů) už nehraje významnější roli, *vyzrálý vědec s IQ 130 má stejnou šanci na Nobelovu cenu jako jeho kolega s IQ 180 (s. 69)*. Z toho mj. plyne, že z dobrých univerzit vycházejí srovnatelně kvalitní absolventi jako z těch nejlepších, nebo že u škol s převísem zájemců, kteří splnili přijímací podmínky, nemá cenu dál vybírat, ale spravedlivější je losovat. (Mimochodem Termanovým IQ sítem propadli pozdější fyzikální nobelisté Luis Alvarez a William Shockley.)

Malcolm Gladwell: Bod zlomu.

O malých příčinách s velkými následky

Dokořán, Praha 2008 (3. dotisk), překlad Martin Weiss, 256 stran, doporučená cena 298 Kč, ISBN 978-80-7363-199-4

Malcolm Gladwell: Mžik. Jak myslet bez přemýšlení

Dokořán, Praha 2007, překlad Martin Weiss, 248 stran, doporučená cena 298 Kč, ISBN 978-80-7363-097-3

Malcolm Gladwell: Mimo řadu. Anatomie úspěchu

Dokořán, Praha 2009, překlad Aleš Drobek, 256 stran, doporučená cena 298 Kč, ISBN 978-80-7363-249-6

Abyste po knize sáhli, nabídnou jako vnadidlo Gladwellův závěr (s. 96): *Co tedy Céčkům chybělo? Rozhodně nic drahého ani nepostižitelného, žádný speciální gen či neuronové spojení v mozku. Chybělo jim to, co jsme jim mohli snadno dát, kdybychom jen bývali věděli, že to potřebují – prostředí, které by je dobře připravilo na život. Céčka byla promarněnými talenty. Zbytečně.*

A teď, s prominutím, něco ze sebe. Celý život se zájmem sleduji vývoj přírodních věd, k čemuž mi dopomáhá i mnoho skvělých popularizačních knih. Na stárnoucí kolena mě ale čím dál víc zajímá ještě něco jiného. Společnost se (i díky pokroku přírodních věd) rozvíjí tak překotně, že některým jejím rysům přestávám rozumět, jiné ani nejsem s to zachytit. Až si občas začínám připadat jako Martan ve vlastní zemi! A ptám se: Pomůže mi někdo porozumět hnutím a silám v podhoubí, ze kterých vyrůstají (dnešní) sociální jevy? Kdo mě zorientuje, kdo mi poradí, co v sobě pochopit a co kolem sebe sledovat, abych byl zase přiměřeně „in“? K tomu už nestačí fyzika, chemie, biologie, ale jakýsi průnik evoluční biologie, psychologie, sociologie, ekonomie a možná i historie, prostě souvědí o tom, proč, jak a nač se lidé i skupiny v různých situacích chovají. **Behaviorální nauky** – toť malá akademie věd exaktních i hermeneutických zároveň. Popularizovat je a neuchýlit se ani k povrchnosti, ani k hlubokomyšlnému mudrování je – soudím – ještě těžší než u přírodních věd; zpravidla to (nejmve v Americe) sklouzne ke čtivu à la „sukces

snadno a rychle“. Proto jsem si Gladwelly zprvu nechal uniknout a dal se do nich až po upozornění přátel. Vskutku, Gladwell čtivo nedělá, nenabízí svůdně lehké nádody, on „pouze“ poutavě odhaluje relevantní fakta a souvislosti; některé z nich mě, přiznávám, vyložené fascinují – přestože při následném zamyšlení jsou vlastně docela samozřejmé. Jenže: Stály by nám za to zamyšlení bez Gladwellova podnětu?

Jedním z cílů moderní medicíny je „na důkazech“ potvrzovat pravdy dávno známé ze zdravotních pořekadél našich prapředků, pravdy, na které jsme už dávno zapomněli. Malcolm Gladwell se snaží o revitalizaci (a prošlechtění) pravd společenských. Činí tak na úrovni, jež z něj v mých očích dělá jednoho z mála představitelů nikoli popularizace vědy (která přístupnou formou „prodává“ nové objevy), nýbrž vědeckého spisovatelství, které ze změní známých informací rozličné kvality neomylně vybere tu zdánlivě marginální, jindy vyložené samozřejmosti, a pomocí moderních věd vysvětlí mechanismus jejich působení i překvapivě velký význam pro náš život.

A ještě jedna věc mě nad gladwellovským triptychem trkla: Věda není jen objevováním nového, posouváním hranice neznáma do všech možných směrů (tento názor patrně v širší veřejnosti převládá), ale i hlubším poznáváním již objeveného, takříkajíc zabydlováním a zútulňováním světa již dobytých. Čím starší jsem, tím víc oceňuji i tu „druhou vědu“.

STANISLAV KOMÁREK

Děloha a valčík

CHANDAK SENGOPTA:
Otto Weininger.
Sexualita a věda v císařské Vídni

Academia, Praha
2009, přeložil
Daniel Micka,
324 stran,
doporučená cena
355 Kč, ISBN
978-80-200-1753-6

Je zvláštní, pokud napíše velmi zajímavou a zasvěcenou knihu o jednom z uzlových bodů naší kultury někdo, jehož kořeny tkví zcela jinde – Ind, byt' naturalizovaný v Anglii. Kolika evropským indologům se podařilo něco podobného?

Když v roce 1903 spáchal ve Vídni sebevraždu tříadvacetiletý židovský mladík a čerstvý doktor filosofie Otto Weininger, dal tím své knize, přímo vzorovému německému tlustopisu *Geschlecht und Charakter: Eine prinzipielle Untersuchung*,¹ neobyčejný impuls pro raketový start k popularitě. Předčasná smrt, navíc z vlastního rozhodnutí, je jedním z účinných, byt' jakýmsi způsobem „levných“ triků, jak kurs svých akcí na intelektuálním trhu zvýšit – kdo by dnes vzdechl po Jiřím Wolkerovi, kdyby postupně procítil z proletářského blouznění, po čase se chopil řízení otcovské fabriky a byl nakonec po Únoru vyvlastněn?

Myslitelé typu Junga či Freuda, kteří se dožili vysokého věku, to měli těžší, ale obstáli. Weiningerova kniha, zkoumající na velkém biologickém, patopsychologickém a kulturněhistorickém materiálu rozdíly mezi maskulinitou a feminitou, dochází k mrazivě radikálnímu, v dobovém kontextu však nikoli zcela neočekávanému závěru: že ženy, Židé (a homosexuálové) nemají racionální a morální „já“. Weininger, který zřejmě náležel hned ke dvěma z těchto kategorií, ukončil s neblahou konsekvencí svůj krátký, ale intelektuálně pohnutý život ranou z pistole. Hodnocení jeho osoby se může pohybovat od mladého génia, který nahlédl nejhlubší a nejtemnější stránky lidských povah a vyvodil z toho heroický, byt' drsný závěr, po bláznivého veleučeneného kluka, který se stal nešťast-

1) Braumüller, Wien 1903.

nou obětí svých bizarních intelektuálních konstrukcí. Kdyby neudeřil přesně na některé struny doby, nebyl by se první z náhledů, převládající až do konce druhé světové války, vůbec vynořil a kniha by se nestala pro jednu až dvě generace intelektuálním bestsellerem a nevznikla by o ní řada akademických studií. I Hitler měl pro Weininger, kterého ovšem osobně neznal a v celém rozsahu asi ani nečetl, velkou slabost – nazýval ho „jediným upřímným Židem“.² Sengoopta velice plasticky líčí v širokém záběru intelektuální atmosféru a proudy pozdní císařské Vídně, místa, kde dramaticky „vybublávaly“ nejdůležitější dobové proudy hudební, psychologické i vědecké a kde se připravovalo i to, co později vedlo k teorii a praxi nacismu. Vídeň je dnes proti tomu cosi jako pečlivě upravená kulisa města, z níž už všechen někdejší život vyprchal a kde je sice intelektuálně bezpečno, ale také nepodnětno: jak známo, kde není rizik, není ani šancí. V krátké recenzi nelze ani náznakem referovat Weiningerovo napojení na dobové biologické teorie, které výborně znal a dosti drsně „tvůrčím“ způsobem aplikoval, ani jeho napojení na rodící se psychoanalýzu, jak je kniha velmi detailně a zajímavě dokládá. „Mužství“, „ženství“ a „židovství“ představovaly Weiningerovi jakési platónské ideje, úběžníky, které se v čisté formě prakticky nevyskytují a nemusejí být nutně vázány na příslušné tělo nebo etnicitu. Za rozumné, kulturotvorné a vůbec mající vlastní „já“ pokládal Weininger pouze mužství, s ženstvím spojoval jen pohlavnost,

nevědomou prohanost a hysterii – žádné „já“ tam údajně není. Tehdejší dobu pokládal Weininger za nejvíce požitkově a femininí, jaká kdy byla, a v důsledku toho i nejúpadkovější. Jeho kniha je neobyčejně emočně vzdušná, hutná, rétorická i temná, plná důmyslných myšlenkových konstrukcí i vyhrzávajících obludností. Čtenář ať si Sengooptovy reference dobře přečte, nebo ještě lépe, je-li toho jazykově mocen, ať si přečte přímo Weininger – vzhledem k mnoha vydáním jsou jej antikvariáty plné. Nebude pak stačit žasnout: Jak se může společenská optika vnímání jedné a téže věci obrátit za sto let doslova o 180 stupňů? Není logika, jak už říkal kdysi Luther, ve skutečnosti „kurvou ďáblou“, která nám pomáhá nakonec vždy dospět k tomu, kam nás naše srdce, individuální či kolektivní, ve svých nezbadatelně temných hnutích táhne? Není věda, zejména nauky o člověku v nejširším slova smyslu, jen služkou cajtgajstu a nepřímé společenské objednávky a neříká jen to, co si přeje slyšet intelektuální dav? Nebudou se témata dnešních disertací zdát jednou šílená a to, co se kázalo z kateder a „převařovalo“ v masmédiích, pobloudilé a zlovolné? Jsem si téměř jist, že ano. To je smutná výpověď o povaze nauk a povaze dob, které umlčí ty, kteří by chtěli říci druhou polopravdu k polopravdě vládnoucí.³ Proto je nutné číst Weininger a o Weiningerovi, a zejména mít oči otevřené a dívat se samostatně, pokud možno bez rámců interpretačních schémat, na svět a věci v něm.

2) Sluší se poznamenat, že preliminárium knihy bylo obhájeno jako doktorská práce v oboru filosofie na prestižní Vídeňské univerzitě pod vedením profesora Jodla, tento text se ovšem v průběhu času ztratil.

3) Pravda se skládá ze dvou polopravd podobně jako přímka ze dvou polopřímek.

Prof. RNDr. et Dr. rer. art. Stanislav Komárek, Ph.D., (*1958) vystudoval biologii na Přírodovědecké fakultě UK. Zabývá se dějinami biologie, vztahem mezi přírodou a kulturou a také biologickou estetikou. V nakladatelství Vesmír vyšly jeho knihy *Sto esejí o přírodě a společnosti* (1995), *Dějiny biologického myšlení* (1997), *Lidská přirozenost* (1998), *Hlavou dolů* (1999) a rovněž dvě publikace týkající se problematiky mimikry: *Mimikry, Aposematism and Related Phenomena in Animals and Plants – Bibliography 1800–1990* (1998), *Mimikry, aposematismus a příbuzné jevy* (2000). Viz www.stanislav-komarek.cz.

Těsnopis emocí

*Každá nemoc je hudební problém.
Uzdravení je hudební řešení.*

Novalis

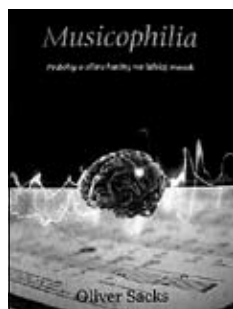
Podivuhodná existence hudební skladby začíná v autorově hlavě, kde se rodí spon-tánně jako Afrodité z pěny nebo pracně jako socha z beztvareho kusu kamene, nicméně jakmile se jednou vyloupne na svět, začne nezadržitelně oslovovat další lidi, a to beze slov. Projde sice nejprve centry v mozkové kůře, ale skutečným cílem jejího zásahu je emoční mozek a odtud celý organismus člověka a zřejmě také dalších našich příbuzných. Je uchovávána v paměti, zapisována na papír, zachycována zvukovými nosiči a žije dál svým životem, obdivována, zatracována, nepochopena i neslyšena. Prolíná se tak všemi třemi Popperovými světy, kam všude současně patří i nepatří. Je magická a skrývá mnoho zatím nepoznaných tajemství, stejně

jako náš celý život. Euterpé má velmi blízko k Eratě i Terpsichóře, ale nad nimi stojí zahalená Polyhymnia.

Působí na všechny, nedá se ošálit. Lidé nepřipravení a hudbou nedotčení reagují zcela jinak na tutéž klavírní sonátu, hraje-li ji pianista, nebo dokonalý elektronický přístroj; elektronická hudba je napůl němá. Jakými smysly to hudební laici odhalí? Hudba promlouvá přes hranice a zeměpásky, šestileté děti na celém světě jsou schopny poznat, zda je veselá nebo smutná, co více, zda je hrána ve správném tempu, a pokud ne, její tempo optimálně upravit. Uklidňující skladba objektivně přináší před operací pacientům více úlevy od úzkosti než midazolam. Vánoční koledy dovolí překlenout náboženské rozdíly mezi fundamentalisty a poskytnou mystický povznášející prožitek „teď a tady“ drtivě většině posluchačů.

**RADKIN
HONZÁK**

MUDr. Radkin Honzák, CSc., viz Vesmír 89, 14, 2010/1.

**OLIVER SACKS:
Musicophilia.
Příběhy o vlivu
hudby na lidský
mozek**

Dybbuk, Praha
2009, přeložila Dana
Balatková, 376 stran,
doporučená
cena 443 Kč
(v internetovém
obchodě nakladatele
354 Kč), ISBN
978-80-86862-92-7

I ten největší hudební analfabet má někde naprogramovanou „gramatiku hudby“ a podvědomě očekává a předvídá, kudy se bude linout dál. Mazaný skladatel jeho prognózy naruší a vyvolá tak emoční bouři. Naopak předvídatelně plynoucí fráze uklidňují tep, snižují vysoký krevní tlak, a pokud jde o srdeční akci, zlepšují parametry tak minuciózně, jako je například variabilita srdeční frekvence. Společná účast na provozování hudby – zpěv, tanec nebo pochod – posiluje a upevňuje mezilidské vztahy. Mnozí vědci jsou přesvědčeni, že při vokální produkci (z našeho hlediska primitivní), možná doprovázené i rytmickou skupinou, křepčili již naši pradávni předci, kteří si zdaleka nečinili nárok na přídomek *sapiens sapiens*, stejně jako naši neandertálské bratrance. Nález nejstarších hudebních nástrojů se datuje do stejné doby jako nálezy jeskynních kreseb.

„*Hudba je nejpřímější a současně nejtajemnější způsob, jak vyjádřit a vyvolat pocity. Je to cesta, jak propojit jedno vědomí s druhým. Myslím, že společně provozování a sdílení hudby má nejbližší k telepatii.*“ To prohlásil autor recenzované publikace a zároveň odvedl titánský kus práce, aby zjistil a vysvětlil, kudy a jak se tato vědomí propojují, co se děje v mysli a v mozku člověka, kterému při poslechu některé skladby naskakuje husí kůže, běhá mráz po zádech, buší srdce a svírá se žaludek, který prožívá radost, smutek či strach nebo vzrušení, zatímco druhý má dojem, že padají hrnce a poklice. Hudba, ten neuchopitelný fenomén, se setkává s miliardami lidí, z nichž ani identická dvojčata nejsou stejná.

Knihla obsahuje desítky jak běžných, tak především kuriózních příběhů o setkání člověka a hudby a za svou krátkou existenci se stala kánonem. Několik neurologických publikací již odkazuje na případ lékaře, který po zásahu bleskem a krátké klinické smrti byl doslova zasažen nutkavou potřebou hrát na piano především Chopinovy skladby a začít komponovat. Ti čtenáři, kteří neumdlí před branami dalšího vzdělání, se po této první historice dopracují k mnoha dalším. Nemusí to být elektrošok o síle desítek megavoltů, který vede k bizarnímu chování v souvislosti s hudbou, mohou to být klinické či subklinické záchvatové projevy, kompulzivně se vynořující úryvky melodií a celé skladby, příjemné, zneklidňující i děsivé hudební halucinace a další neuropsychopatie.

Otázky muzikálnosti, či naopak totální amúzie nejsou zatím uspokojivě vyřešeny, zdánlivě jednoduché vysvětlení hudebního nadání rodinnými dispozicemi může být kontaminováno skutečností, že se v takových rodinách také více muzicíruje. Ani autor si nedělá čáku na jejich definitivní objasnění, snáší však řadu příkladů v celém spektru od extrémů absolutního sluchu, který zdaleka není jednoznačně přínosem (navíc pětileté dítě, které by mi ohlásilo, že jejich hodiny bijí v h moll nebo že dědeček chrápe v G dur, by ve mně vzbudilo větší děs než Saturninův chlapeček výrokem o žízni), až po amúzii francouzského neurologa, který přiznal, že

jediné, co pozná, je, jestli hrají Marseillaisu, nebo něco jiného. Neupřesnil již, podle čeho to pozná, takže není vyloučeno, že vodítkem mu je, zda lidé okolo stojí v pozoru. Při čtení této části jsem si také s vděčností uvědomil, že můj senescencí horšící se sluch zatím není poznamenán ve vnímání hudby, jak se přihodilo několika popsáním pacientům. Na kapitole věnované synestezii jsem si pak profesně i čtenářsky doslova smlsnul.

O problematice hudební paměti jsem byl v hlubinách minulého století svérázně poučen Luriovou nadšenou žačkou. Vysvětlila mi to pregnantně: „Když ti uštělej pravou hemisféru, budeš umět napsat noty, ale nikdy nedáš dohromady melodii. Když ti uštělej levou hemisféru, je to přesně naopak: budeš vnímat melodii, ale notičky nezapišeš, ani kdyby ses zbláznil.“ Ona je to v zásadě pravda, ale příběhy snesené autorem Musicophilie jsou pestřejší a krapítek komplikovanější: vyprávějí o „rozezpívaných“ afatických pacientech, o tom, co dělá hudba s parkinsoniky a jak působí na jejich motorický systém, také ale o totální amnézii, v níž klavírní skladby představovaly pro nemocného snad jediné pojitko s minulostí, kromě emočně vsutku třesuté nabitých vzpomínek (rád bych autorovi sdělil, že to zdaleka nemusela být převzatá – kryptomnestická – vyprávění dospělých o bombardování Anglie; moje osobní i klinické zkušenosti dosvědčují hloubku a stálost takových paměťových stop).

Závěrečná část knihy, věnovaná osobnosti identitě, emocím a hudbě, nejenže potěší všechny, kteří nerozpoznávají, jestli orchestr ještě ladí, nebo už hraje (Darwina s absolutním hudebním hluchem hudba hluboce dojímala, ani Freud se nevyhnul jejímu emočnímu zásahu, ač se tomu zuby nehty bránil), ale nastoluje i zásadní otázku, zda vědy o člověku a v posledním období zejména neurovědy postupují správně, když stále oddělují racionalitu od emocionality, kteroužto redukující dichotomii hudba (Polyhymnia) evidentně překlenuje. Rovněž zde najdeme mnoho lidských příběhů, které navzdory své bizarnosti přinášejí zprávy o zákoutích lidské duše, o nás všech, o našich slabostech i skrytých potencialitách.

Oliver Sacks je geniální neurolog, zasvěcený znalec hudby (mělo by nás potěšit, kolik českých skladatelů cituje) a famózní vyprávěč. Navzdory prohlášení, že „lékař by neměl mít oblíbené pacienty ani pacienty, kteří ho zarmoutí“, autora zrazuje empatický přístup ke všem postiženým a usvědčuje ho, že pro něj jsou takoví všichni, kteří se na něj obrátili. Publikace nepředstavuje lehké čtení, je namáhavé sledovat proplétající se klinické obrazy, neurologické jednotky a hudební příklady, nehledě k bohatému poznámkovému aparátu. Navíc když dnes internet umožňuje přehrát si na požádání většinu citovaných skladeb – varuji, strašný žrout času! Autor tak rozhodně nezklamal očekávání, které vzbudil svými předchozími úspěšnými publikacemi. České čtenáře potěší i kongeniální překlad Dany Balatkové. ♪